

1571 Türk Yönetiminden, 1878-1925 İngiliz Taç Kolonisi' ne; Kıbrıs Üzerinde Enosis Faaliyetleri ve İngiliz Stratejisi

Ergenekon SAVRUN¹

Özet

Kıbrıs Meselesinin kökenleri Osmanlı uyruklu Yunan şair Rigas Ferreros'un 1791 yılında Bükreş'te çizdiği daha sonra 1796'da Viyana'da bastırıldığı Megali-İdea haritasına dayanır. Haritaya göre, Bizans İmparatorluğu yeniden canlanacak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olduğu on iki bölgeden Türkler atılacaktır. 1571'de Latin Katolik dindaşlarının baskı ve zulmünden Türkler sayesinde kurtulan Kıbrıs Ortodoks Rumları, bağlı buldukları Osmanlı Devleti'ne Batılı devletlerin de etkileriyle başkaldıracaktır. 1878 yılında Kıbrıs'ın İngiltere'ye kiralanmasının ardından Rumların Enosis istekleri giderek artmıştır. İlerleyen senelerde Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda kendilerinin karşısında savaşa girmesini bahane eden İngiltere, Kıbrıs'ı tek taraflı ilhak etmiştir. Bilindiği gibi 1923'de küllerinden yeniden doğan Türk Milleti, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Kıbrıs ise Lozan Antlaşması ile yeni Türk Devleti'nin sınırları dışında kalmıştır. 1925'te ise İngiliz Taç Kolonisi haline gelmiştir. Bu çalışmamızda, 1878'den 1925'e kadar geçen zaman zarfında Osmanlı Devleti'nin ya da Türkiye'nin Kıbrıs'a bakış açısını, İngiltere'nin Doğu Akdeniz ve Kıbrıs stratejisi bağlamında destek bulan Rumların Enosis faaliyetlerini ve İngiltere'nin Kıbrıs politikalarını belirleyen koşullara değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Sorunun Kökenleri, Megali-İdea, Enosis, Kıbrıs'ta İngiliz Dönemi, Kıbrıs'ta Türk-İngiliz Karşılaştırması.

The Turkish Administration From 1571 to the the British Crown Colony in 1878-1925; Enosis Activities on Cyprus and British Strategy

Abstract

The origins of the Cyprus Issue goes back to the Greek poet Rigas Ferreros who was Ottoman citizen, and his Megali-Idea Map drawn in which Bucharest in 179, and then which was printed in Vienna in 1796. According to the map, the Byzantine Empire will be revived, and the Turks will be dismissed from twelve regions where the Ottoman Empire rules. The Orthodox Cypriot Greeks survived from the oppression and persecution of the Latin Catholic under favour of Turks, but under the influence of some western states, they rebelled the Ottoman State which they were consisting in. Following the lease of the Cyprus to the Britain in 1878, Greeks' wishes for Enosis increased steadily. In the forthcoming years, Britain ex parte annexation of the Cyprus, and pretexted that the Ottoman State's entered war against them during the First World War. As is known Turkish Nation reborned from its ashes, and established the Republic of Turkey. As for that Cyprus was out of the borders of the new Turkish State with the Treaty of Lausanne and became a British Crown Colony in 1925.

In this study, we will mention about the point of view of the Ottoman State's or Turkey towards Cyprus, and in the context of the Britain's Eastern Mediterranean, and the Cyprus strategy, and Enosis activities of the Greek Cypriots which was welcomed by Britain, and determining issues of the Britain's Cyprus policies.

Keywords:The roots of the Cyprus issue, Megali-idea, Enosis, British period in Cyprus, Turks and British comparison

¹Dr., Ankara Ufuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, E-mail: ergenekonsavrun@gmail.com

Giriş

Coğrafi konumu nedeniyle Kıbrıs, tarih boyunca bölgedeki devletlerin, çeşitli medeniyetlerin, kültür ve ticaretin, çeşitli dil ve dinlerin etkisi altında kalmış ve tarih boyunca yazgısı dışarıdan belirlenmiş, hiç kimseye sorulmadan bağımsızlığı kısıtlanan bir yer olmuştur (Gürel, 1984, s.11). Konum itibari ile $34^{\circ} 33'$ - $35^{\circ} 41'$ kuzey enlemleri ile $32^{\circ} 20'$ - $34^{\circ} 35'$ doğu boylamları arasında yer alan (Genelkurmay, 1985, s.8) adanın Türkiye'ye uzaklığı 70 km'dir, yüz ölçümü ise 9.251 km^2 'dir, Yunanistan'a ise 800 km uzaklıktadır. Daha sonra sırasıyla Suriye'ye 100 km, Mısır'a 370 km ve Rodos'a da 400 km uzaklıktadır (Başbakanlık, 2000, s.3). Kıbrıs Adası, Doğu Akdeniz'in kuzey kesiminde (Tuncer, 2012, s.21) Sicilya ve Sardunya adalarından sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adasıdır (Artunç, 1989, s.32). Akdeniz'in doğusunda ki de en büyük adadır (Gökçe, 1998, s.1). Ayrıca, Kıbrıs coğrafi konumu itibari ile İskenderun Körfezi ve ötesinde ki Amanos Dağlarına ev sahipliği yapan Hatay ile Doğu Toroslar'ın bulunduğu Çukurova'ya hakim ve yakın bir durumdadır (Özmen, 2005, s.47). Türkiye ile her bakımdan benzerlik içindedir. Havaşı, suyu, ikimi ve diğer coğrafi koşulları Türkiye'nin Doğu Akdeniz coğrafyası ile aynıdır. Anadolu'dan kopmuş bir parça gibidir ve tarihin hiçbir döneminde Yunanistan'a ait olmamıştır. Kıbrıs'ta yaşayan Türkler ise geçmişte Türkiye'den göç eden ve Türklüklerini her daim yaşayan ve yaşatan bir toplumdur (Alagöz, 1971, s.25). Kıbrıs Adası, Marmara Denizi'nin (11.500 km^2) içine rahatça sığacak kadar küçük olmasına karşın, coğrafi konumu itibarıyla arz ettiği önem, oldukça büyüktür. Britanyalı politikacı ve İngiltere'nin Başbakanlarından Benjamin Disraeli, Kıbrıs'ın önemini İngiliz Kraliçesi Victoria'ya söylediği şu sözlerle vurgulamıştır; “*Kıbrıs, Ön Asya'nın anahtarıdır*” (Artunç, 1989, s.32).

Kıbrıs Doğu Akdeniz'deki kilit jeopolitik öneminden ötürü tarih boyunca çeşitli uygarlıkların yerleşkesi olmuştur. Kimi zaman Fenikeliler, Frengler, Ege Adaları ve çevresindekiler ve Anadolu halkları da Kıbrıs'a gelmiştir. Ayrıca, Osmanlı'nın 1571'de adayı fethinden Birinci Dünya Savaşına kadar olan sürede Anadolu'dan çeşitli meslek gruplarından olmak üzere çiftçi, asker ve zanaatkarlar devlet desteği ile göç ettirilmiştir (Türk Kültürünü, 1971, s.82). Tarihi M.Ö. 3000'e uzanan Kıbrıs'ta (Bozkurt, 2001, s.9) 1570-1571 Osmanlı İmparatorluğu fethine kadar adada sırasıyla Hititler, Fenikeliler, Asurlular, Eski Mısırlılar, Persler, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Müslüman Araplar, İngilizler (Aslan Yürekli Richard), Lüzinyanlar, Cenevizliler ve Venedikliler hüküm sürmüşlerdir.

Venediklilerin eline geçmesi ise 14 Mart 1489 tarihindedir. Bu döneme kadar Kıbrıs'ta 80.000 kişiden ve 60 köyden oluşan Maruniler ile diğer ada sakinleri Rum ve Ermeniler

Lübnan'a bağlı Suriye tahammüllerine göre ibadet etmekteydi (Alagöz, 1971, s.25). Ancak yıllarca süren Yunan Ortodoks baskıları bu insanları Yunanlaştırmıştır. Ayrıca, adanın kuzey batısında Aromatos, Aya Marina, Kormakitis ve Karpasya köylerinde yaşayan bu insanlar Nicada Dondola adlı bir valinin Ortaçağ'dan kalma zulümlerinden de 1571'de Osmanlı'nın adaya gelişinden sonra kurtulmuşlardır. Rumlara ve diğer unsurlara her türlü kültürel, dini ve vergi konusunda yeni düzenlemeler ve serbestlikler verilmiştir. Bu durum İngiliz dönemine kadar devam etmiştir (Altan, 1986, s.56).

Bilindiği gibi Venediklilerin birçoğu ticaret ve denizcilik ile uğraştıklarından ötürü Kıbrıs'ı bir yerleşim yerinden daha çok ticari ve askeri bir sömürge kolonisi durumunda görüyordu. Venedikli korsanların 1432'den sonra yavaş yavaş denetiminde giren ada ve halkı bu korsanların pek de umurlarında değildi. Yerli halk bu durumdan çok muzdaripti ve günlük hayat vergiler ve dini kısıtlamalar yüzünden tam bir esaret şekline bürünmüştü. Ayrıca Kıbrıs'ın Venediklilerin elinde olması da kendilerine Akdeniz'de bir takım askeri ve ticari üstünlükler sağlıyordu. Bu durumda haliyle en çok Osmanlı İmparatorluğu'nu rahatsız ve tehdit ediyordu. Osmanlı ise gerek Venedikli korsanların bir takım faaliyetlerinden ve gerekse de Kıbrıslı yerli halkın talepleri üzerine 1570'de Kıbrıs'a fetih düzenledi ve 1571 yılında da adayı egemenliği altına aldı(Uçarol, 1978, s.11).

Öte yandan Kıbrıs'ın tarihsel demografik yapısına baktığımızda şu gerçekler göze çarpar. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi birçok uygarlık Kıbrıs'a egemen olmuştur bu yüzden çeşitlilik gösteren heterojen bir yapı mevcuttur. Her ne kadar kendilerini Yunan gören bazı küçük koloni ve krallıklar adada varlık göstermişse de tarihin hiç bir safhasında Kıbrıs siyasi olarak Yunanistan'ın egemenliği altına girmemiştir. Eski çağlarda da Yunan halkı Kıbrıs halkı için yabancı bir halktı. Bugünkü Kıbrıs Rumlarının da kendilerini Yunanlı saymaları da dil ve din birliğinden ötürüdür(Bozkurt, 2001, s.2-3).

Kıbrıs'ın Türk fethinden sonra yönetim biçimi şu yönde gerçekleşti; Lefkoşa merkez olmak üzere Kıbrıs idari yönden bir "*Beylerbeyilik*" statüsüne girdi. Beylerbeyi olarak Avlonya Sancakbeyi Muzaffer Paşa getirildi. Girne, Mağusa ve Baf sancak oldu. Adanın siyasi, ticari ve sosyal anlamda gelişmesi içinde Sis, Zülkadriye, Tarsus, İçil ve Alaiye, Kıbrıs'a bağlandı. Osmanlı Devleti, Kıbrıs'taki yaşantıyı özendirmek için bir takım tedbirler aldı. Lala Mustafa Paşa'nın ardından 3.799 asker burada kaldı. Ayrıca devlet kadı, tezkireci ve defterdar gibi çeşitli görevlileri de aileleri ile Kıbrıs'a yerleştirdi.

Başlangıçta haliyle adaya hem askeri hem de nüfus bakımından Türk unsurların takviyesine

ihtiyaç duyuldu. Venedik yönetiminin baskısından bunalan ve korkudan yerlerini terk ederek dağlık bölgelere sığınmış olan yerli halktan geri dönmek isteyenlere her türlü kolaylık gösterilip yardımlar yapıldı. İlk başlarda bütün bu teşvik ve tedbirlere rağmen istenilen sonuç alınamadı. 1572 tarihinden sonra Anadolu'dan getirilen Türk göçmeler daha önce belirlenen Mesarya ve Mazato bölgelerinde bulunan 76 tane terk edilmiş köylere yerleştirildi ve bu göçmenlerden iki üç yıl vergiden muhaf tutuldu.

Osmanlı Devleti fethettiği her yerde düzen ve adaleti sağlamak için bir takım tedbirler almıştır. Öncelikle o bölgenin tahriri yapıldı yani vergi sistemi ve yeni kanunlar getirilirdi. Bunların yanı sıra iskan düzenlemeleri de yapılırdı. Bu iskânların bazısı insanların kendi rızası ile yapılır bazıları ise iskana tabi tutulan bölge halkının onda biri yani on haneden bir hane olmak üzere “sürgün” yöntemi ile olurdu. Bu insanlar belli bir süre vergilerden muhaf tutulurdu ve onlara yeni yerlerinde mülkler verilirdi. Kıbrıs'ın fethinden sonrada bu sistem burada uygulandı. Teşvik içinse Kıbrıs'ın güzel iklim koşulları ve zirai verimliliğinden bahsedildi (Başbakanlık, 2000, s.17-18). Adada Türk nüfusu 1572'den on sekizinci yüzyıl ortalarına kadar devam eden göç hareketleriyle sürekli artar. Evliya Çelebi'nin “*Yüz elli bin kefare var*” dediği ve “*Çevresi 700 mildir. Silifke yanında ak limandır.*” şeklinde ifade ettiği ada (Birsal-Akbal, 1987, s.9) Osmanlı İmparatorluğu adına ekonomik bir değer ifade edebilmesi için (Oberling, 1982, s.3) adaya yerleşmek isteyenlere müsaade edilir (Thubron, 1986, s.217). Osmanlı Devleti'nin bilinen en büyük özelliği olan şey yönetimi altındaki çeşitli dinsel topluluk ve halklara, “*millet*” politikası çerçevesinde özerklik tanıyarak, bu toplulukların dini otoritelerine “*temsil yetkisi*” vermesiydi. Böylelikle Osmanlı Devleti, üç yüz yıldır Katolik Latin baskısından Ortodoks ada halkını kurtarmış ve kiliselerine serbestlik tanımıştır (Hill, 1952, s.25). Türklerin Kıbrıs'a gelmeleri ada Rumlarının hasret kaldıkları asırlık rüyaya can verdi (Çevikel, 2000, s.1-10). Türklerin ada halkına tanıdıkları özgürlükler hayallerinin bile ötesindeydi. Venedik döneminde aynı dine mensup ama farklı mezhepten olmalarından ötürü çekmedikleri zulüm kalmamıştı. Kiliselerine bile gidememişler ve kilisenin bütün malları ve yetkileri bu dönemde ellerinden alınmıştır. Türkler ise Kıbrıs halkına her türlü özgürlüğü tanımıştır (Turhan, 2008, s.2, 258). Kıbrıs'ın fethedildiği dönemde Kıbrıs Başpiskoposu sürgündedir. Başpiskopos'un sürgün haline son verildi ve Ortodoks Kilisesi'nin başına getirildi. Hatta bir sonraki yüzyılda yani 1660 yılında Kıbrıs Başpiskoposu'na ilk defa Bizans İmparatoru Zeno (M.S. 474-491) tarafından tanınan ancak Lüzinyan döneminde yasaklanan asa taşıma ve kırmızı mürekkepli imza atma hakkı bile tanınmıştır. Ayrıca Başpiskoposlara para toplamanın yanı sıra cemaatlerinin de sözcüsü olma

hakkı verildi (Hakeri, 1993, s.254). On sekizinci yüzyılın ortalarında 1754 yılındaki bir ferman ile Kıbrıs Başpiskoposları daha geniş haklara sahip olmuşlardır. Bu kişiler artık cemaatlerinin resmi temsilcisi durumundadırlar ve Bab-ı Aliye'ye direk başvurabileceklerdir. Bunlardan daha da önemlisi ise Osmanlı'nın eğitimde özgürlük ve özerklik ilkesini bütün milletlere tanınması sebebiyle Kilise, Kıbrıs Hıristiyan halkının eğitimde büyük bir serbesti kazanmıştır (Toluner, 1997, s.9). Böylelikle Kilise hem toplumsal bir güç hem de ekonomik bir güç haline geldi, (Alasya, 1969, s.131) fakat maalesef bu gücü eski Yunandan gelme sevdalarına ve hayallerine uyguladılar (Toluner, 1997, s.11).

Bu nüfuz artışı ile ilgili olarak Alman tarihçi ve arkeolog Franz George Maier şunları söylüyor; “Kıbrıs, sözde Kaptan Paşa'nın atadığı bir beyin idaresi altında olmakla birlikte, aslında Rum Başpiskoposu ve yardımcı piskoposları tarafından yönetilmekteydi.” (Maier, 1968, s.120).

Yukarıda yazılanlardan da anlaşılacağı gibi Kıbrıs sosyal, kültürel, hukuki ve ekonomik ve her yönden daha özgür ve düzenli bir sisteme kavuştu. Osmanlı Devleti'ndeki bütün kurumlar burada da icraat göstermeye başladı. Gayrimüslimlere uygulanan “*Millet Sistemi*” Kıbrıs Ortodoks Cemaati ve diğerlerine her türlü askeri, dini ve iktisadi ayrıcalıkları tanıdı. Öte yandan, Osmanlı'nın meşhur “*vakıflar yönetimi*” de adada faaliyet gösterdi. Her ne kadar bu vakıflar zaman zaman sekteye uğrasa da eserleri günümüze kadar süre gelmiştir. Osmanlı'nın hüküm sürdüğü birçok coğrafyada olduğu gibi Kıbrıs'ta da bu vakıf eserlerini görmek mümkündür. Köprüler, yollar, çeşmeler, hanlar, camiler gibi eserler yapılmıştır. Bunların yanı sıra Larnaka ve Baf gibi şehirlere kaleler de yapılarak halkın can ve mal güvenliği de göz ardı edilmemiştir. Bugün bile bu eserlerin birçoğu ayakta durmaktadır (Hakeri, 1993, s.245-246). Britanyalı asker, tarihçi ve yazar Sir Harry Luke, Kıbrıs'taki bu değişimi, şu çarpıcı cümleyle dile getiriyor:

Tarihin hayret verici bir şekilde tersine dönüşüdür ki 300 yıl mağlup şekilde yattıktan sonra Türkler tarafından canlandırılan Ortodoks Başpiskoposluğu' nun başındaki Kıbrıs Başpiskoposu. On yedinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar olan süre içinde ada üzerinde en yüksek güç ve iktidarı ele geçirmiş ve bir zaman içinde Türk Paşası'ndan daha büyük nüfuza sahip olmuştu (Luke, 1969, s.17).

Aynı köylerde ve komşu olarak yaşayan birbirine karışmış bütün bu azınlıklar Müslümanlarla birlikte yaşamaktaydı; aralarında anlaşmazlığa neden olacak ve dini kimlikten ötürü cepheleşmeye neden olacak hiçbir engel yoktu (Brambilla, 2009, s.133).

Diğer bir Britanyalı yazar ve idareci Hepworth Dixon'a göre;

Türkler daha önceki Latin yöneticilere tercih edildi çünkü Rumların inanç özgürlüklerini garanti altına aldılar ve toplumsal tam özerklik elde ettiler; dinsel inançlarına ve köylerindeki yaşantılarına saygı gösterdiler; Türkler ayrıca, vergilerini ağır ödemelerine bile tolerans gösterdiler. Ortodoks Rumlar sıkça borçta olmalarına rağmen, yerli Türkler düzenli ve zamanında vergi ödediler. Türkler asla Rumları vergileri zamanında ödemeleri için zorlamadılar; bunun yerine zamanında para toplama işini Kıbrıs Başpiskoposuna bıraktılar.” (Gazioğlu, 2001, s.21).

Öte yandan, Doğu Akdeniz, Osmanlı hâkimiyetinin ardından uzunca bir süre sakin kalmıştı. Ancak, daha sonraki yüzyıllarda Fransa ve İngiltere'nin gözlerini bu bölgeye çevirmesinden sonra bu durum değişti (Akalin-Çelik, 2012, s.21). On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa kıtası iki yöne doğru evrilmeye başladı. Fransa'da meydana gelen siyasal devrim (McNeill, 1994, s.457) liberal istikrar kazandırmanın olanaksız olduğunu kanıtlayan bir toplumsal-devrimci krizin sonuçları ve merkezileşmiş, bürokratik devlet örgütlerinin ortaya çıkışıyla biçimlendirilmiştir (Skocpol, 2004, s.329).

Fransız Devrimi'nden sonra Avrupa'yı sarsan siyasi olaylar Osmanlı Devleti'nde de görülecektir. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşanan bütün ayrılıkçı hareketler haliyle Kıbrıs'a da sıçradı. İngiltere'nin 1799 yılında Mısır'ı işgal etmelerinden cesaret alan Kıbrıs Rum Başpiskopos ve Kilise yetkilileri Türkler aleyhine çalışmaya başladılar. Sloganları da hazırды, söz de “*Türk boyunduruğundan*” kendilerini İngilizler kurtaracaktı. Halkı bu söylemlerle kışkırtarak, kendi cemaatlerine uyguladıkları kötü muameleyi Türklere yıkmaya çalıştılar. Ancak, tüm bu kötü girişimlere karşın halk, “*bütün felaketlerin ve içinde buldukları acı durumun sebebinin Başpiskopos ve papazlar olduğunu*” ifade ederek, onları açık şekilde suçladılar (Yalçınkaya, 1999, s. 332).

Yunanlar tarafından “*Megali İdea*” düşüncesi ortaya atılıncaya değin, Kıbrıs halkı Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında barış içinde yaşamıştı (Tuncer, 2012, s.27). Kelime anlamı ile “*Büyük Fikir (Ülkü)*” olan *Megali İdea*, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alarak, Bizans İmparatorluğuna son verdiği günden beri yürürlükte olan bir ülküdür. Bizans İmparatorluğu'nu bir Helen İmparatorluğu olarak kabul eden Yunan milliyetçileri, “*Megali İdea*” adını verdikleri büyük ülkeleri ile eskiden Bizans'a ait olan tüm toprakları yeniden elde ederek, “*Konstantinopolis*” diye adlandırdıkları İstanbul başkent olmak üzere, büyük Helen İmparatorluğunu yeniden kurmayı hayal etmektedirler. Bu ülkü çerçevesinde önce Yunanistan'ın bağımsızlığı elde edilecek, ardından Ege Adaları, Batı Anadolu, Karadeniz Bölgesi, Rodos, Girit, Bozcaada, Kıbrıs, Epir, Makedonya, Batı ve Doğu Trakya ele geçirilecek ve nihayet İstanbul, Helen İmparatorluğunun başkenti olacaktı (İsmail, 1997, s.5). *Megali İdea*'nın fikir babası, *Rigas Velestinles Ferreros* adlı bir Rum'dur. Ferreros'un

Bükreş'te hazırladığı ilk Megali-İdea haritası, 1796'da Viyana'da basılmıştır (Bozkurt, 2001, s.10). Megali İdea'nın can damarı ve propagandasını yapan en büyük güç Osmanlı Devleti'nden büyük imtiyaz ve haklar alan Ortodoks Kilisedir. Kilisenin eğittiği ve ayrılıkçı fikirler empoze ettiği bu insanlar kuşaktan kuşağa aktarılan Türk düşmanlığı ile yoğrulmuştur. Kilisenin, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın da desteği ile yarattığı bu Yunan aydınların bir tek amacı vardı o da Osmanlı İmparatorluğunu zayıflatıp parçalamak. Bunu da aldıkları destek sayesinde zaman içinde etkili oldular.

Megali İdea ülküsünü besleyen, yayan esas örgütlü güç, Osmanlı Devleti içinde çok geniş imtiyazlar elde eden Ortodoks kilisesi idi. Kilisenin kuşaktan kuşağa aktardığı bu ülkü ile yoğrulan Yunan aydınları, Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak isteyen İngiltere, Rusya ve Fransa tarafından verilen destekle, zaman için etkili bir hareket yaratmayı başarmışlardır (İsmail, 1997, s.5).

Rigas'ın tutuklanıp Osmanlı yetkililerine teslimi (1797) ve idam edilmesi ile örgütün faaliyetlerine 1798'de set çekilmesine rağmen, aynı faaliyetler 1814-1815'de yeniden canlandırıldı (Purcell, 1969, s.192, Çevikel, 2006, s.174).Viyana'da basılan haritanın yayınından yirmi bir yıl sonra, Rus Çarı kendi yaveri Aleksandr İpsilanti'yi görevlendirerek, Ege Denizi ve Baltık Yarımadası coğrafyasında azınlıkta bulunan ve kendisini "*Helen*" hissedenden herkesin bir çatı altında toplanması için "*Filiki Eteryaya*" yani Dostluk Cemiyeti adında Odesa şehrinde bir örgüt kurdu. Rus Çarı'nın ve devletin desteği ile kurulan bu örgüt 1821 Mora isyanında başlatmıştır. Ayrıca 10 maddelik Megali İdea yeminini de düstur benimsemişlerdir (Laptalı, 2009, s.124-125). Ayrıca Rigas Ferreros, 1797'de Megali İdea haritasında ki hedeflere ulaşmak için bir ihtilal ve bir anayasa programı hazırlamıştır. Buna göre Osmanlı İmparatorluğu'nun bir bölümü ve eskiden Yunanca konuşulan her yeri kapsayan bu devletin adı "*Helen Cumhuriyeti*" olacaktı. Helen Cumhuriyeti'nin resmi dili de Anayasa'nın 53. Maddesine göre Yunancadır (İsmail, 1997, s.6). Oysa Rigas Ferreros'un hayalindeki Cumhuriyette 1798'lerde yaşayan Yunanlı ancak 150 bin kadardı. Ve sadece İstanbul'da yaşayan Türk nüfustan azdı. Yine sadece, Balkanlarda yaşayan Türk nüfusu 5 milyondan fazlaydı. Ne var ki başta da vurguladığımız gibi Osmanlı İmparatorluğu aleyhine genişleme emelleri besleyen İngiltere, Rusya ve Fransa, Yunan milliyetçisine yoğun destek vermekteydi (İsmail, 1997, s.6).

Filiki Eteryaya Yunan ayaklanmasını başlatarak ilk hedefine ulaşmış ve Batılı devletlerin desteği ile 1829'da Yunan Devleti kurulmuştur (İsmail, 1997, s.7, Türsan, 1987, s.35-36). Örgütün çalışmaları Kıbrıs'a da sıçradı. Kilisenin ve papazların yoğun baskı ve

propagandaları sonucunda bu faaliyetler Rum tebaasında karşılık buldu (Vovolini, 1952, s.122, Kürşat, 1978, s.60-70).

Doğu Akdeniz'deki ticaretinin hacminden devlete borç verebilecek kadar zenginleşen Rum burjuva sınıfı ve Ortodoks Kilise önderliğindeki Yunan ulusçuluğu, 1821 Mora'daki bağımsızlık mücadelesini başlattıktan sonra Kıbrıs'a da el atacaktır (Gürel, 1984, s.13). 19 Haziran 1821 tarihinde Etniki Eteryalı liderlerinden Konstantin Kanaris Kıbrıs'a geldi ve burada örgütün bir şubelerini kurdu. Kıbrıs Rum Başpiskoposu Kiprianos'da ayaklanma çabalarına destek oldu. Yabancı tarihçilerin Kıbrıs'ta o güne dek gelip geçen piskoposlar içerisinde “*en iyi ve en yetenekli başpiskopos*” olarak gösterdikleri ve “*halkının cahilliğini ortadan kaldırmak için uğraş verdiğini*” belirttikleri Kiprianos (1810-1821) kendi dindaşlarına karşı kültürel eylemlere girişen ve bu eylemlerin sonucunda toplum içerisinde büyük sevgi ve saygı kazanan birisiydi. Gerçekte Kiprianos, bu eylemleri, kendi idealini gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanmaktaydı. Başpiskopos tarafından Osmanlı yönetimine karşı tertiplenen bu eylemler Fransa, Rusya ve İngiltere tarafından büyük destek ve ilgi gördü. Adada ki isyan hazırlıklarıyla ilgili bilgi alan Bab-ı Ali, Rumların silahlandırıldığı ve buna önlem alınması buyruğunu ada Valisi'ne ilettili. Ayrıca, Suriye'den adaya 3000 asker gönderildi. Bununla birlikte, Ayanni, (Aydın) köyünden “*Dimitri*” adlı bir Rum, yapılan ayaklanma hazırlıklarını Kıbrıs Valisi Küçük Mehmet (Mehmet Emin Paşa)'e bir mektupla ihbar etti. Bu ihbar sonucu isyan, henüz hazırlık aşamasında önlenmiş oldu. (Bozkurt, 2001, s.10) Bunun üzerine isyanın elebaşı olan papazlar yakalanarak idam edilir. İsyanın diğer elebaşları da yakalanarak hapsedilir. Bir kısmı ise sürgüne gönderilir. Sürgüne gönderilenlerin bir kısmı daha sonra Roma'da toparlanarak 6 Aralık 1821 tarihinde ilk “*ENOSİS*” bildirisini yayınladılar. Bu bildiride tüm Hıristiyan dünyasına çağrıda bulunarak, birlik içinde Kıbrıs'ı kurtarmaları ve Yunanistan'a bağlanmaları istenmekteydi.

Özetlemek gerekirse; Kıbrıs'ta Enosis hareketleri, Filiki Eteryalı örgütünün kurulması ile başlar, Yunan milliyetçiliği bağlamında Yunan isyanları ile gelişir. Bazı Batılı devletlerin destekleri ile de günümüze kadar gelir. Kıbrıslı Türkler ise her daim, Rumların Enosis çabalarına tepkilerini göstermişler ve devletlerinin bu yönde aldığı önlemleri hep desteklemişlerdir (İsmail, 1997, s.18-19). Yunan yayımcılığının karakteristik özelliklerini destekleyen önemli kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynaklardan en önemlilerden biri de Rum asıllı Amerikalı Profesör ve şair Dennis Skiotis'in dizeleridir; “*Ne Mora'da (Peloponnesus), ne de bütün dünyada, tek bir Türk bırakmayın ayakta*”.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ise Rus ve İngiliz İmparatorlukları Orta Doğu'da büyük

menfaat çatışması ortamına girdi. Rusya'nın esas amacı İstanbul'a girerek Boğazlara sahip olmak ayrıca Kafkaslar üzerinden de İskenderun ve Basra Körfezine sarmaktı. Rusya'nın bu tutumu İngiliz menfaatlerine tamamen ter düşmekteydi. Çarlık Rusya'sının güneye sarkması demek İngiltere'nin özellikle de Hindistan ve diğer Asya sömürgelerinin tehlikeye düşmesi demektir (Gürel, 1984, s.20).McCarrthy'nin "*Ölüm ve Sürgün*" adlı eserinde on dokuzuncu yüzyıl Çarlık Rusya'sı hakkında söylenen şu meşhur cümleleri aktarıyor; "*Rusya, yarı maymun, yarı ayıdır. Yabancı krallıklarda, Avrupa'yı maymun gibi taklit eder; ama kendi yurdunda, ayının pençeleri her yerde kendini gösterir*". İvan GOLOVİN. *The Caucasus, London 1854*(McCharty, 1995, s.21).

Bu yüzden ki, İngilizler 1875 tarihinde başlayan Hersek isyanını bir an önce çözüme kavuşturulmasını istedi. Ancak olaylar iki sene sonra çok daha vahim bir hal aldı. Ruslar 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Bu savaşın sonunda Osmanlı çok büyük toprak kaybetti ve 3 Mart 1878'de çok ağır şartlarda ki Ayastefanos Antlaşması'nı imzaladı (Karal, 1983, s.73).

Rusya açısından Doğu Sorunu algısı İngiltere'ye göre çok farklıydı ve haliyle kendi çıkarları doğrultusunda adımlar atıyordu. Bu durumdan başta İngiltere ve Avusturya hiçte hoşnut değildi ve bu yüzden Ayastefanos Antlaşması'nın değiştirilmesini istediler. Böylece 13 Haziran ve 13 Temmuz 1878 tarihleri arasında Berlin'de Kongre toplandı. Berlin Kongresi'nin toplanmasından hemen önce, İngiliz hükümeti, Ayastefanos Antlaşması'nın yumuşatılması karşılığında, Osmanlı Devleti'nden Doğu Akdeniz'de bir adanın ya da toprağın kendilerine üs olarak tahsis edilmesini şart koştu. İngilizler, Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'ın stratejik önemini ve adaya sahip olmanın sağlayacağı avantajların uzun bir süredir bilincindeydi (Tuncer, 2012, s.28-29).

İngiltere açısından Kıbrıs'a sahip olmak demek Hindistan'a giden deniz yolunun korunması açısından büyük stratejik öneme sahip olmak demektir. Her ne kadar İngiliz Başbakan Benjamin Disraeli Kıbrıs'ı 1847'de ilhak etmeyi düşünmüşse de (Temperley, 1931, s.274), bunu ancak İngiltere 1878'de gerçekleştirmiştir. İngiltere'nin Kıbrıs'a olan ilgisini pekiştiren diğer etkenlerden en önemlileri şunlardı. İngilizler, Mısır Hidiv'in de Süveyş Kanalı'nda ki hisseleri 1875'de satın aldı ve bir sonraki yılda Hindistan Kraliçesi sıfatıyla yapmış olduğu beyanat ile İngiltere'nin Hindistan ve Doğu Akdeniz'de ki üstünlüklerinin hayati önem taşıdığını vurguladı. Her hangi bir düşman devletin Kraliyet deniz yollarını tehdit etmesi ve engellemesi asla kabul edilebilir bir durum değildi. Çünkü İngiliz Devleti'nin stratejik açıdan can damarı Doğu Akdeniz'den geçmekteydi (Rosenbaum, 1970, s.621).

İngilizler, 1830-1865 tarihleri arasında Rusların Orta Doğu'ya inmemesi için Osmanlı'ya açık destek vermiştir. Ancak, 1880'de İşçi Partisi'nin göreve gelmesiyle İngiliz politikası tamamen değişti. Hatta 1878 Ayastefanos Antlaşması'nda da bir önceki dönemin dış işleri bakanı Lord Salisbury, Osmanlı toprak bütünlüğünün korunmasının artık eskisi gibi kolay olmayacağını bildirmiştir. Oluşan yeni konjonktör çerçevesinde, İngiliz dış politikası da değişmiştir. Kıbrıs'ın kontrolü İngiltere açısından çok önemli hale geldi.

Ayastefanos Antlaşması'na karşı çıkan İngiltere, Moskova'nın Çanakkale Boğazı'nı kontrol etmesini engelleyerek, Rusların İskenderun ve Kıbrıs'ta olası bir varlığına da imkân sağlayan maddeleri reddetmiştir. Ayrıca, Berlin-Bağdat demiryolu projesi bitirildiğinde Almanları, elinde bulundurduğu Fırat demiryolu ile kontrol altında tutmak istiyordu. Bu politikanın Disraeli ve hükümeti açısından tek bir nedeni vardı. Artık İngiltere, Doğu Akdeniz'de yeni bir dış politika gütmek istiyordu. Yeni İngiliz stratejisine göre Kıbrıs'ın kontrolü askeri ve diplomatik açıdan zorunluluk halini aldı. Gladstone hükümeti ile de Türk düşmanlığına büründü (Tüzünkan, 2013, s.74).

Rus tehdidinden ve işgalinden bunalan imparatorluk 4 Haziran 1878'de İngiltere ile iki maddelik "*Niyet Antlaşması*" imzaladı. Böylelikle Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ı İngilizlere devrediyordu ancak Kıbrıs üzerinde ki mülkiyet hakları da ortadan kalkmıyordu (Karal, 1983, s.73, Shaw, 1994, s.238). 1 Temmuz 1878'de ise mülkiyet haklarını kuvvetlendirmek için ek bir antlaşma daha yapıldı. Bu antlaşmanın altıncı maddesine göre "*Rusların Kars ve Doğu Anadolu'yu terk etmesi durumunda İngilizler Kıbrıs'ı tahliye edecektir*". II. Abdülhamid bu maddeyi daha da güçlendirmek için "*hukuk-i şahaneme asla hanel gelmemek şartıyla*" tasdik ederek yazılı hale getirmiştir. Ayrıca İngiliz Elçisi Layard'dan da bunu tasdik eden bir belge istemiştir. Elçi ise 15 Temmuz 1878'de bu belgeyi Sultan'a takdim etmiştir. 12 Temmuz 1878 tarihinde İngiliz amiral karşısında okunan ferman ile 308 yıldır Türk toprağı olan ve huzur içinde yaşayan Kıbrıs İngiliz idaresine bırakılmıştır (Alasya, 1964, s.68).

Kıbrıs Antlaşması'na göre, İngiltere, Osmanlı Devleti'nin özellikle de Asya'daki topraklarını Ruslara karşı koruyacağını belirtiyordu. Kırım Savaşı sonrasında imzalanan 1856 Paris Antlaşması'nda da Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruma maddeleri 93 Harbinde uygulanmamıştı ve şimdi İngiltere tek başına bu sözü veriyordu. İngiltere dış işleri yetkilileri J. W. Headlam Morley ve W. J. Childs'a göre Kıbrıs Antlaşması İngiltere'ye büyük ölçüde askeri bir avantaj ve stratejik bir üs sağlıyordu. Her ne kadar dönemin İngiliz Parlamentosu bu denli korumalara pek yanaşmasa da Kıbrıs'ın geçici bir süre de olsa İngiliz yönetimi de geçmesi önemliydi. İngilizlere Türkler tarafından koşulan iki konu vardı. Birincisi her hangi

bir Rus saldırısına karşı Türkiye'yi savunma, ikincisi ise Küçük Asya yani Anadolu'daki Osmanlı yönetiminde ıslahatlar yapılmasına yardımcı olmak (Sonyel, 1978, s.743-744).

Kıbrıs'ın İngilizlere kiralanmasına çok sevinen Rumların hevesleri kısa zaman içinde kursaklarında kaldı. Çünkü Türk yönetimi döneminde sahip oldukları dini özgürlükler, Rum Ortodoks Kilisesi ve papazlarına tanınan haklara İngiliz yönetimince kısıtlamalar getirildi. Bu kısıtlamalarda Rumların tepkisine yol açtı. (Gazioğlu, 1996, s.41) Özellikle de vergi toplama konusunda anlaşmazlığa düştüler. Türk yönetimi döneminde Kilise'nin din vergisi ve bağış toplamasına izin veriliyordu hatta Türk yönetimi papazlara yardım bile ediyordu. Ancak İngiliz yönetimi, bunun uygun bir hareket olmadığını düşünerek bu uygulamaya son verdi. Böylelikle mali yönden Kilise zor duruma düştü (Gürel, 1984, s.44-45).

308 yıllık Osmanlı Yönetimi'ndeki Kıbrıs halkları arasında münferit istisnalar hariç hiçbir zaman çatışma yaşanmamıştır. Fakat bu durum İngilizlerin gelmesiyle değişmeye başladı ve 1890'lar da Kıbrıs Türkleri ve Rumların arasında kavgalar başladı ve bunların zaman zaman toplumlar arası çatışmalar şekline dönüştüğü görülmektedir. Bunun en büyük nedeni ise, İngiliz dönemindeki ada Rumlarının, Kıbrıs Türkü'nü Yunanistan ile birleşmedeki en büyük sorun olarak görmeleridir. Bu yüzdendir ki 1878'i takip eden 15 yıl içinde, Yunan destekli din anlayışı, kilise ve okullarda gösterilen eğitim sisteminde Türk düşmanlığı nesilden nesile aşılanmıştır. Çünkü Atina ve Kıbrıs Rum Kilisesi'ne göre Enosis'in önündeki en büyük engel Türklerdir (Gazioğlu, 1996, s.74). İngiliz döneminde de Türk nefreti ve Enosis'e en büyük engelin Türkler olduğu fikri dozunu daha arttırmıştır. Rum yazar Tenekides, Rum çocuklara bu fikrin nasıl aşılandığını şu sözlerle açıklıyordu;

Rum okulları Helen düşüncesini yaymak amacı ile kullanılıyordu. Rum öğretmenler çiçeklerle çerçevelenmiş Yunanistan'la birleşmelerini temsil eden armağanları Vali'nin kasabaları ziyareti sırasında verirken mızraklı bir alay gibi sıraya sokulan öğrenciler önceden öğretilmiş 'Yaşasın Enosis' çığlıkları atıyordu der (Gazioğlu, 1996, s.63, Şahinler, 1979, s.111).

1900-1914 arasındaki dönem, Enosis ve Enosis'e karşı çıkan Kıbrıs Türkü'nün mücadelesinin yeni bir döneme girdiği senelerdir. Bu dönemde Türkler Enosis'e karşı daha organize hareket ederek mitingler düzenlediler. Türk ve Rumlar arasında Enosis yüzünden ölümle neticelenen ilk toplumsal kavga yine bu dönemde meydana gelmiştir. En önemli olay ise, yine bu dönemin sonunda Kıbrıs'ın İngiltere tarafından tek taraflı ilhak edilerek "Taç Kolonisi" haline gelmesidir. Ayrıca, Megali-İdeacılarında İngiliz Parlamentosu'nda sağladıkları destek ve yandaşlarla, Enosis kampanyasına ivme kazandırdıkları gözlenmektedir (Karal, 1983, s.115).

1912 Balkan Savaşları'nın ardından, Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarından ve

gelişmelerden cesaret alan Enosis yanlısı Kıbrıs Rumların, Müslüman halka karşı tacizleri ve kanlı olaylar ivme kazanmıştı. 27 Mayıs 1912’de Lefkoşa ve Limasol’daki Rum saldırıları sonucunda, Müslümanlardan ve Rumlardan dört kişinin öldüğü ve yüzden fazla yaralananın olduğu kaydedilmişti (Tuncer, 2012, s.33). Rumların düşmanca eylemleri karşısında, Müslüman halk, yalnızca bu durumu İngiliz yöneticilere şikâyet etmekle kalmış ve olayların yatışması yönünde çaba harcamıştı. Osmanlı Devleti de, bu olaylara ilişkin olarak, İngiliz Hükümeti’ne uyarıda bulunmuş ve Müslüman toplumun haklarını korunmasını istemekle yetinmişti (Tuncer, 2012, s.34).Balkan Savaşları’nın hemen bitiminde, İyonya Adaları’nın Yunanistan’a verilmesinin 50. yıl dönümü nedeniyle, 3 Haziran 1914’de Kıbrıs Rumlarının ileri gelenleri, Başpiskopos, papazları ve Yasama Meclisi’nin Rum üyelerinin Enosis isteklerini bildiren imzalı mesajı, İngiliz Kralı’na verilmek üzere İngiliz Yüksek Komiserine verildi. Mesaj da şunlar yazıyordu;

Büyük anneniz Majeste İngiliz Kraliçesi’nin İyonya Adaları’nın Yunanistan’a devreden yüce ve soylu davranışa duyduğumuz saygı ve minnettarlığı sizin de gösterip, geleneksel Helen dostluğunuza yakışır şekilde, Kıbrıs halkının ebedi ve şiddetli istek ve emellerine uygun olarak, bizleri, aynı ırktan olduğumuz Helen Krallığı ile birleştirmekten memnuluk duyacağımıza inanmaktayız” demektedir (Gazioğlu, 1996, s.127).

Yüksek Komiser Rum liderlere verdiği cevapta şunları söylüyordu; “Balkanlarda yer alan olayların, İngiltere’nin anlaşmalarla üstlendiği sorumlulukları değiştiremeyeceğini, bu nedenle Türkler de razı olmadığı sürece bu isteklerin yerine getirilemeyeceğini”.

Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi daha savaşın başlarında İngilizler, Kıbrıs’ı Osmanlı’ya ait bir ada olarak görüyorlardı. Ancak, Osmanlı’nın Almanya ile 5 Kasım 1914’te İngiltere karşısında savaşa katılması bu durumu değiştirdi. Bu durum 1878 Kıbrıs Konvansiyonu’na aykırı olmasına rağmen, İngiltere adayı ilhak etti (Gazioğlu, 1996, s.127-128).

Savaşın ertesinde Paris’te Barış Konferansı için 18 Ocak 1919’da bir araya gelen liderlerden İngiliz Başbakanı Lyod George, hükümetinin Kıbrıs’ı Yunanistan’a bırakmak niyetinde olduğunu açıkladı. Lloyd George’un bu açılımı, Yunanistan’ın, Paris Barış Konferansı sırasında açıkça Kıbrıs’ı İngiltere’den istememiş olmasına karşın yapılmıştı. Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos, İngiltere’den, Yunanistan’ın Trakya, Ege ve Anadolu’da ki Türk toprakları üzerinde genişleme hedefini desteklemesini beklemekteydi. Öte yandan, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından Osmanlı yönetimine 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalatılan Sevr Antlaşması’nın 115. ve 116. maddelerine göre; “*Osmanlı Devleti, Kıbrıs’ın 5 Kasım 1914’te İngiltere tarafından ilhakını tanımakta ve Kıbrıs üzerinde ya da*

Kıbrıs'a ilişkin tüm haklarından ve sıfatlarından vazgeçmekteydi". Antlaşmanın 117. Maddesi uyarınca da Kıbrıs Adası'nda doğmuş ya da Kıbrıs'ta oturan Osmanlı uyruklarının, Osmanlı vatandaşlığından ayrılarak, İngiliz vatandaşlığını almaları öngörülmekteydi (Tuncer, 2012, s.37-38).

Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Sevres (Sevr) Antlaşmasını tanımamış ve İtilaf Devletleri ile yeni bir barış antlaşması imzalamıştı. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'nın Kıbrıs'a ilişkin 3 maddesi vardı. Bunlar 16. , 20. ve 21. maddelerdi. 16. madde uyarınca, Türkiye, Lozan Antlaşması ile belirlenen sınırlar dışında ki tüm topraklar üzerindeki haklarından vazgeçmekteydi.

Böylece, Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde yasal bir hakkı kalmamış oluyordu. Ancak, bu madde içinde şöyle bir ifade yer almaktaydı: *"Adalar'ın geleceği ilgililer tarafından saptanacaktır."* Buna göre, İngilizlere bırakılan Kıbrıs'ın gelecekteki statüsü belirlenirken, bu statünün ilgili taraflarca saptanması gerekmektedir. Kıbrıs ile yakından ilgili olan taraflar ise, adada ki iki toplumun anavatanları olan Türkiye ve Yunanistan'dı. Lozan Antlaşması'nın 16. Maddesinin önemine özellikle dikkat çekmek isterim, çünkü ilerideki tarihlerde Yunanlılar, Kıbrıs'a ilişkin her anlaşmazlıkta söz konusu maddenin ilk bölümüne atıfta bulunarak, Türkiye'nin ada üzerindeki her türlü hak ve sıfatlarından vazgeçmiş olduğunun altını çizmiş ve böylelikle, Kıbrıs sorununda söz sahibi olmadığını öne sürmüştü. Oysa 16. Maddenin ikinci kısmında, adanın gelecekteki statüsünün belirlenmesini Türkiye'nin de söz sahibi olacağı açıkça belirtilmekteydi.

Lozan Antlaşması'nın 20. maddesi uyarınca, Türkiye, Kıbrıs'ın İngiltere'ye katılımını kabul etmekte, 21. madde ile de, Kıbrıs Adası'nda doğmuş ya da bu adada oturan Müslüman halkın Osmanlı uyruklüğünü yitirerek, İngiliz uyrukluğuna geçmesini onaylamaktaydı. Böylece, Lozan Barış Antlaşması'yla İngiltere, Kıbrıs'ın egemenliğini resmen kazanmıştı. Bu tarihten sonra, Kıbrıs'taki İngiliz Yüksek Komiserliği kaldırılmış ve ada diğer İngiliz sömürgeleri gibi, İngiliz toprağı sayılarak İngiliz bir vali tarafından yönetilmeye başlandı (Tuncer, 2012, s.38-39).

Sonuç ve Tartışma

Buraya kadar anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi, Kıbrıs Türk ve Rum Toplumlarının arasında başlayan kavgalar, tartışmalar, olaylar ve ayrılıkçı hareketler, İngilizlerin yönetimi ele geçirmesi ile ilk kez 1878 sonrası dönemde meydana gelmiştir. Rumların "Enosis" sevdaları

ve özellikle de İngiliz yöneticilerin zaman zaman bu ayrılıkçı düşünceye çanak tutmaları ve zaman zaman da sessiz kalmaları denilebilir ki Kıbrıs Rumlarına cesaret ve imkân vererek şımartmıştır.

Daha öncede değindiğimiz gibi 1830 sonrası Batılı devletlerin desteği ile bağımsızlığına kavuşan Yunanistan “Megali-İdea” hayalleri doğrultusunda yayılmacı politikalarını anlata geldiğimiz döneme kadar da sürdürmüştür. Bu bağlamda da Kıbrıs’ı Helen sınırlarına katmak için sürekli olarak Yunan iç ve dış politikasının gündeminde yer aldı. Yalnızca Yunan hükümetleri değil, Yunan meclisleri, din adamları, Yunan basını ve öğrencileri de, “Enosis” hareketinin belli başlı destekleyicileri ve kışkırtıcıları olmuştu. İngilizlerin adayı Osmanlılardan devraldıkları ilk günlerden itibaren, Yunan hükümetleri, “Enosis” ülküsünün Kıbrıs Rum halkı arasında yayılması amacıyla, Kıbrıs’a konsololar, öğretmenler ve hatta ajan-provokatörler göndermeye başlamıştı. Yunan kralları bile, Kıbrıs’ın, “Helen” topraklarının bir parçası olduğu doğrultusunda açıklamalarda bulunmuştu. Yunanistan’da, Kıbrıs’ın ilhakını hedef alan ve bu yönde etkinliklerde bulunan dernekler, kulüpler, örgütler kurulmuştu. 1900’lü yılların başlarında, bu kuruluşlar, Kıbrıs’ta da aynı doğrultuda etkinliklerde bulunacak kardeş örgütlerin kurulmasına ön ayak oldu (Gazioğlu, 1997, s.37).

1878 İngiliz döneminin başlangıcından bu yana, Kıbrıs toplumları arasındaki iyi ilişkiler bozulmuş, yerini, güvensizliğe, kuşkuya ve nefrete bırakmıştır. 1890’lardan başlamak suretiyle Müslüman Osmanlı halkına bazı bölgelerde saldırılar başladı. Örneğin, 1895 yılında Lefkoşa’nın Tahta Kale Mahallesi’nde Rumlar Müslümanlara sataşmış ve bu tür olaylar ileriki yıllarda adanın başka bölgelerinde de cereyan etmiştir. 1900’lü yılların başlarından itibaren Osmanlı Devleti’nin, artık Kıbrıs’taki Osmanlı Toplumuna sahip çıkabilecek bir durumda olmadığı ve bu toplumun haklarını savunmada inandırıcı olamayacağı açıktı. Zaten olayların seyrine bakıldığında da görülüyordu ki, Osmanlı Devleti, Yunanistan’ın Enosis’i gerçekleştirme doğrultusundaki eylemleri karşısında yeterince sesini çıkaramamış ve adada ki Osmanlı toplumunu büyük ölçüde kendi başına bırakmıştı. Yunanistan tarafından kuvvetle desteklenen Kıbrıs’ın Rum toplumu ise, kendi lehine olan bu ortamdan yararlanmasını bilmiş ve İngilizlerin de bu duruma fazla ses çıkarmamaları sonucunda, Müslüman-Türk toplumunu ezmeyi ve horlamayı sürdürmüştü (Gazioğlu, 1997, s.40-45).

Özellikle 1912 yılı adada Rumların taşkınlıklarının arttığı ve Türklere karşı ölümle sonuçlanan saldırıların gerçekleştiği bir yıl oldu. Bunun temel nedeni de, Trablusgarp Savaşı ile Balkan Savaşı’nda Türklerin aldığı yenilgiler ile yukarıda belirtilen, İngilizlerin adadaki iki toplumu karşı karşıya getiren ikiyüzlü siyaseti idi (Göktürk, 2015, s.307).

Öte yandan, Osmanlı'nın İngilizler karşısında Almanların yanında savaşa girmesi sonucunda, 5 Kasım 1914'de, 1878 Kıbrıs Konvansiyonu'na aykırı şekilde, İngilizler adayı tek yanlı bir kararla ilhak ettiler. İngilizlerin ilhak kararının açıklanması, Rum Toplumunu ve kilise tarafından sevinçle karşılandı. Çünkü İngiliz yönetimi, o güne kadar Rumların ilhak taleplerini, 1878 muahedesini göstererek, Osmanlı egemenliğinin adada devam ettiği, kendilerinin adayı geçici olarak yönettikleri mazeretine sığınarak reddediyorlardı. Kıbrıs'ı, İngiliz İmparatorluğu'na katan "*Kraliyet Emirnamesi*", Osmanlı'nın İngiltere aleyhine savaşa girmesi nedeniyle, 1878 Anlaşması ve eklerinin geçersiz olduğunu ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhak edildiğini ilan etmekteydi. Böylece İngiltere hükümetinin, Kıbrıs'ın Osmanlı'ya ait olduğu gerekçesiyle, ada hakkında herhangi bir karar alınamayacağına ilişkin iddiası da değerini kaybediyordu. Bunun sonucu, Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakından itibaren kilise, Rum Toplumunu ve Yunanistan'ın adanın Yunanistan'a bağlanması yolundaki çalışmaları ve entrikaları hız kazandı. İngilizler, bu aşamada, kendi politikalarını gerçekleştirebilmek için Kıbrıs'taki kiliseyi, din adamlarını ve Enosisçi unsurları, Yunanlı siyasiler üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir. Koloniler Bakanı Bonar Law'ın Kıbrıs Yüksek Komiseri Clauson'a gönderdiği 16 Ekim 1915 tarihli telgraf bunu açıkça ortaya koymaktadır;

Lütfen (Kıbrıs'ın Yunanistan'a önerildiğini) başpiskoposa ve öteki önde gelen kimselere bildiriniz ve kendilerine, yinelenmesi uzak bir olasılık olan böyle bir avantajdan yararlanarak Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını sağlayabilmek için derhal Atina'ya giderek istekleri doğrultusunda Kral ve Parlamento üzerinde baskı oluşturmalarını öneriniz. Bu amaç doğrultusunda kendilerine elinizdeki bütün olanaklarla destek olmanız için tam yetkilisiniz (Göktürk, 2015, s.308-309).

Son olarak, Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan Osmanlı Devleti parçalanmıştır. Artık, Mustafa Kemal önderliğinde bir ölüm kalım savaşına girecektir. İngiliz ve Fransız destekli Yunan orduları 15 Mayıs 1919'da Türk yurdu İzmir'i işgal etmesi bardağı taşıran son damla olmuştur. Türk Milletinin yoktan var ettiği imkânlar ve azim ile meydana getirdiği Türk ordusu 9 Eylül 1922'de her şeyin başladığı yere, İzmir'e muzaffer olarak girmiştir. Dönemin çetin şartlarında, büyük devletlere karşı varlığını tekrar kabul ettiren Türk Milleti adına TBMM yönetimi, 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşmasını imzalamıştır. Ancak, Kıbrıs adası İngilizlerin elinde kalmıştır. 10 Mart 1925'de, Kral V. George'un imzaladığı "*ihтира берати*" (letters patent) ile Kıbrıs, "*İngiliz Taç Kolonisi*" (Crown Colony) ilan edildi ve Yüksek Komiserlik yerine, aynı zamanda Kıbrıs'ın Başkomutanı olarak da kabul edilen "*valilik makamı*" tahsis edildi. Ancak, 20 Temmuz 1974 tarihine kadar Kıbrıs Türk'ünün çilesi hep devam etmiştir.

Kaynakça

- Akalin, D., & Cemil Ç. (2012). XIX. Yüzyılda Doğu Akdeniz’de İngiliz-Fransız Rekabeti ve Osmanlı Devleti. *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 25-41.
- Alagöz, A. (1971). *Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş*. Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Alasya, H. F. (1964). *İngilizler İdaresinde Kıbrıs’ta Tatbik Edilen Politika, Kıbrıs ve Türkler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Alasya, H. F. *Osmanlı Hükümeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar*, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri, Ankara.
- Artunç, İ. (1989). *Kıbrıs’ta savaş ve barış*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Atan, A. (1986, Nisan). Kıbrıs-yeni bir Türk devletinin doğuşu. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ankara, (14), 54-65.
- Birsel, S., & Akbal, O. (1987). *Kıbrıs’a selam*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Bozkurt, İ. (2001). Kıbrıs’ın Tarihine Kısa Bir Bakış, Ülger İ. K. & Efegil E. (Eds.), *Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*, Ankara: Sanat Kitabevi. ss.1-22.
- Brambilla. E. (2009). A. Convivencia under Muslim rule: the island of Cyprus after the Ottoman conquest (1571-1640). *University of Milan*, Milan. 121-138.
- Çevikel, N. (2000). *Kıbrıs Eyaleti (1750-1800)*. Gazimağusa, KKTC: Eastern Mediterranean University Press.
- Çevikel, N. (2006). *Kıbrıs’ta Osmanlı mirası (1570-1960)*. İstanbul: 47 Numara Yayınları.
- Gazioğlu, A. C. (2001). Cyprus During the Turkish Period (1571-1878) and its Transition to the British Rule. Gökçekuş H. (Ed.), *Proceedings of the International Symposium, The Cyprus Issue, Past, Present and The Vision for The Future* (pp.17-38). Turkish Republic of Northern Cyprus, Lefkoşa: Near East University Published.
- Gazioğlu, A. C. (1996). *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (18178-1952) Enosis Çemberinde Türkler*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Gazioğlu, A. C. (1997). *Kıbrıs tarihi-İngiliz dönemi (1878-1960)*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.
- Gökçe, Turan. (1998). 1571 Yılında İç-İl Sancağından Sürülüp Kıbrıs’ta İskân Edilen Aileler. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. Ege Üniversitesi Basım Evi, İzmir, (II), 1-78.
- Göktürk, T. B. (2015, Bahar). Rum Ortodoks Kilisesi’nin Kıbrıs’ta karar alma sürecine etkisi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15(30), 295-345.
- Gürel, Ş. S. (1984). *Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, ulusçuluk ve uluslararası politika. 1*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Hakeri, B. H. (1993). *Başlangıcından 1878’e dek Kıbrıs tarihi*. Ankara: K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı.
- Hill, G. H. (1952). *A History of Cyprus IV*. Cambridge: Cambridge University Press.

- İsmail, S. (1997). *İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları*, Lefkoşa: Kıbrıs Türk Mücahit Derneği.
- Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı tarihi, Cilt VII*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı tarihi, Cilt VIII*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kürşat, F., Altan, M. H., & Egeli S. (1978). *Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan emperyalizmi*, İstanbul: Kutsun Yayınevi.
- Laptalı, H. (2009). *Kıbrıs'ta Bitmeyen Soykırım*. Yay. Haz. Keser. U. I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009, ss. 123-133.
- Luke, S. H. (1969). *Cyprus under the Turks, 1571-1878*. London: BiblioBazaar.
- Maier, F. G. (1968). *Cyprus from the Earliest Time to the Present Day*, (Trans, from the German by Peter George), London: Elek.
- McCarthy, J. (1995). *Ölüm ve sürgün, Osmanlı müslümanlarına karşı yürütülen ulus olarak temizleme işlemi 1821-1922*, (çev. B. Umar) İstanbul: İnkilap Yayınları.
- McNeill, W. H. (1994). *Dünya tarihi*. (çev. A Şenel) Ankara: İmge Kitabevi.
- Oberling, P. (1982). *The road to bellapais*, New York: Social Science Monographs.
- Özmen. S. (2005). *Avrasya'nın kırılma noktası Kıbrıs*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Purcell, H.D. (1969). *Cyprus*. New York: Benn.
- Rosenbaum N. (1970). Success in foreign policy: The British in Cyprus, 1878-1960. *Canadian Journal of Political Science*, 3(4), 605-627.
- Shaw, S. J., & Kural, E. (1994). *Osmanlı imparatorluğu ve modern Türkiye, reform, devrim ve cumhuriyet: Modern Türkiye'nin doğuşu, 1809-1975, Cilt 2, 2. Baskı*, E Yay., İstanbul: E Yayınları.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler, Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*, (çev. Türközü, S. E.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Sonyel, S. R. (1978, October). The Centenary of the Cyprus Convention: In the Light of British Foreign Office Documents: How Abdulhamit, The Ottoman Sultan, Leased Cyprus to Britain within Forty-Eight Hours. *Belleten, Türk Tarih Kurumu, XLII* (168), 743-759.
- Şahinler, M. (1979). *Türkiye'nin 1974 Kıbrıs siyaseti*. İstanbul: Rumeli Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivi Daire Başkanlığı, (2000). *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfus-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, Yayın Nu: 43. Ankara: T.C. Başbakanlık Arşivi Yayınları.
- Temperley, H. (1931). Disraeli and Cyprus. *The English Historical Review*, 46(182), 274-279.
- Thurbon. C. (1986). *Journey Into Cyprus*, Middlesex: Vintage.
- Toluner, S. (1997). *Kıbrıs uyuşmazlığı ve milletlerarası hukuk*. İstanbul:İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Tuncer, H. (2012). *Kıbrıs sarmalı nasıl bir çözüm? (2.Baskı)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Turhan, T. (2008). Tarihsel bakış açısıyla Kıbrıs Türk hukuk sistemi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. (57), 253-286.
- Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. (1971). Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi. Ankara.
- Türk- Yunan İlişkileri ve Megalo (Megali) İdea, (1985). Hazılayan: *Genel kurmay askeri tarih ve stratejik etüt başkanlığı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Türsan, N. (1987). *Yunan sorunu*, Ankara: Yazarı tarafından bastırılmış.
- Tüzünkan, M., Koldaş, U. (2013). Hükümlerlikten Annan Planına: Ana Hatlarıyla İngiltere Dış Politikasında Kıbrıs: 1878-2004, *Akademik Orta Doğu*, 8(1), 71-99.
- Vovolini, K. A. (1952). *1453-1933 Kurtuluş Savaşında Kilise, Cilt 1*, Atina.
- Yalçinkaya, M. A., (1998, 24-27 Mayıs). İngiliz Kaynaklarına Göre 19. yy. Başlarında Kıbrıs, *II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*. DAÜ Gazimağusa/K.K.T.C. ss.329-346.

Extended Abstract

The Ottoman Empire annexed Cyprus in August 7th, 1571 and had sovereignty over the island until 1878. After the 1877-1878 Ottoman–Russian War, British policy towards Ottoman government changed and supported the break-up of the Ottoman Empire. Invading Cyprus would be a step towards this aim. The Ottomans being forced to sign a devastating peace treaty in 1878 known as the San Stephano under Russian dictation, the British came up with a suggestion of controlling Cyprus for a period of ninety nine years in return for the British protection of the Ottoman Empire against further Russian encroachment. The Ottomans had no alternative than to accept the British offer.

On 4th June, 1878 Cyprus was lead to Britain by the Ottomans, as a consequence of the Berlin Congress of Berlin, so that Britain could use Cyprus as a defacto base in order to protect the ailing Ottoman Empire from Russian encroachment. Britain would support the Ottoman Empire against the Russian aggression until the provinces of Kars, Ardahan and other territories occupied by Russia during the war would be surrendered. The British presence in Cyprus though was only provisional as stipulated in the Convention of Defensive Alliance signed in 1878. According to it, if Russia restored to the Ottoman Empire the provinces of Kars, Ardahan and other territories in Eastern Anatolia during the war, Britain would have evacuated Cyprus and the Convention of Defensive Alliance would be terminated. When the Ottoman Empire joined Germany and the Austro–Hungarian Empire in World War I (1914-1918), Britain unilaterally annexed Cyprus. When war was declared between the Ottoman Empire and Britain, it formally annexed Cyprus on November 5th,

1914. Moreover, when the Ottoman Empire demanded the return of Cyprus after Russia evacuated Ottoman territories, Britain rejected it. In 1915 Britain offered the island to Greece to induce it to enter the war on its side, but Greece declined. In addition, through a Royal Decree signed on November 27, 1917, Britain also requested the islanders to opt for British citizenship. Turkish–Cypriots who preferred to save their Ottoman citizenship were treated as enemy aliens. The onslaught of the Turkish community by Greek–Cypriots thus intensified and the situation resulted in the emigration of Turkish–Cypriots to Anatolia as they were suffering economic and administrative discrimination.

British policy varied from colony to colony, depending upon such factors as direct and indirect rule, the particular national interests involved, the resources of the area, the period and condition under which the colony had been acquired, and the whims of individual governors. Actually, otherwise “divide and rule” policy, Britain’s strategic interest in Cyprus could be evaluated from two angles. The first angle is to minimize or if possible, to eliminate the effectiveness and opportunities of powers which could prevent their national interests in this region. The second is to clearly take advantage of the island through the means of the dominant military bases.

On the other hand Greek–Cypriots waged an early uprising for *Enosis* after British took over in 1879. The petition though was sympathetically received, and denied. However, attempts to further the cause did not cease. Greek–Cypriots’ demand to unite with their so-called motherland Greece was ignited by the Greek rebellion against the Ottoman government in 1821, as a result of which an independent Greek Kingdom was established.

The idea of *Enosis* at first was confined within a small-educated segment of the society. As trade prospered, Cyprus economy grew and more Greek–Cypriots were able to study in Athens. As time went by, the wish to unite Cyprus with Greece spread through Greek–Cypriots and it gained more supporters. Greek–Cypriots were not contented with the British rule and they preferred to be united with Greece. However, the presence of Turkish–Cypriots on the island posed a major obstacle for them to assert *Enosis*. The Turkish–Cypriot community was naturally against the idea of becoming a minority under Greek rule. Fearing colonization by Greece, Turkish–Cypriots cooperated with the British administration on the island. Except for a few, the British used Turkish–Cypriots in the administration of the island as a counterweight in the institutions against Greek–Cypriots who were demanding *Enosis*. However, as the activities for *enosis* strengthened, some resorted to violence to advance their objective and the Turkish–Cypriot community was consequently subjected to an onslaught by

Greek–Cypriots. As Turkish–Cypriots were lesser in number and were widely dispersed across the island; it was easier for Greek–Cypriots to intimidate them. They were driven out of mixed villages and were deprived of land and homes. The attacks resulted in the general impoverishment of the Turkish–Cypriot community.

Forty-five years later, in Articles 20 and 21 of the Treaty of Lausanne, the newly-founded Republic of Turkey and Greece renounced any claim to sovereignty over Cyprus in favour of Britain. In 1925, Cyprus became a British Crown colony. Nonetheless, the Greek Orthodox Church in Cyprus continued to strengthen its activities for *Enosis*. To appease them, Britain kept a presence of Greek–Cypriots in the government when Cyprus was declared as a British colony in 1925.

The so-called Greek “Great Idea” (*Megale Idea*) aiming at recreating the Byzantine Empire is connected with the Cyprus problem. After the annihilation of the Turkish–Cypriot community, annexation of the island to Greece was planned. Under British colonial rule (1878–1959), Greek–Cypriots began agitation for *Enosis* a demand that alienated their Turkish–Cypriot neighbors. According to Turkish–Cypriots’ claim, control of Cyprus should simply revert to Turkey in the event of British withdrawal, unless Turkey signed the 1923 Treaty of Lausanne but only in favor of Britain. Greek politics had a radicalization and it can be seen from the statements of former Greek Defense and Foreign Minister Evangelos Averoff who said concerning Cyprus: ‘We are going to continue to back *Enosis* wherever Greeks exist. The Greeks in Istanbul are very important for us. The Greeks have their wealth in the churches and other organizations there. For this reason we have to back *Enosis*.’”